

*Juraj Gembický – člen Komisie pamätihodností Košíc
(za Krajský pamiatkový úrad Košice)*

*Návrh v kategórii: **nehmotné dedičstvo***

Názov:

*„Tradičné ručné zvonenie na zvony a funkcia zvonárov
v Košiciach“*

*(zapísané ako celoslovensky chránený prvok do Reprezentatívneho zoznamu
nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska, MK SR, od 15.12.2011)*

*Autor návrhu: Mgr. Juraj Gembický
– pre Komisiu pamätihodností mesta Košice*

Košice, december 2012

Základná charakteristika:

Zvony vo viacerých kultúrach sveta ako hudobné a súčasne aj kultové nástroje slúžia od archaických čias na zvolávanie ľudí, nadprirodzených bytostí, k ochrane proti zlým silám, pri vykonávaní rôznych náboženských či profánnych obradov a v mnohých ďalších podobných a pri tom rozmanitých funkciách. Ako osobitný fenomén ľudskej kultúry sa stali súčasťou – „zvukovým sprievodcom“ aj nášho každodenného života v Košiciach. Sú tak pre nás dodnes živým hudobným prameňom a kultúrnym dedičstvom národa a nášho mesta. Oznamovali tiež čas, príchod vzácnych hostí i nebezpečenstvo, požiar, povodeň, zahánali búrky, víchrice. Obzvlášť pútavý pohľad na zvony poskytuje aj ich odraz v mestskej kultúre, cez premietnutie v legendách, v miestnych príbehoch a rozprávaniach, a najmä v historicky zachovaných regionálnych tradíciách a vo vzťahu k nim – vo svojej rôznosti, pestrosti a v zvykoch pri ich praktickom používaní dodnes, kde patrí napr. tradícia pomenovávania zvonov, osobitná funkcia – povolanie zvonára a jeho náplň, zvonenie proti búrke a pohromám, pri požiari, pri úmrtiach a pohreboch a mnohé iné súvislosti. Úrad zvonára zastávali v najstaršom období pôvodne kňazi, neskôr ostiári a nakoniec laici. Funkcia obecného zvonára bola často dojednaná cirkevným výborom a predstavenstvom obce so staršími mužmi zo sociálne nižších vrstiev. Zvonil obyčajne kostolník, alebo člen kostolníckej rodiny s najväčším citom pre správny rytmus zvonenia. Zvonári celý svoj aktívny život zasvätili službe zvonom a starostlivosťou o nich.

Čo je to vlastne tradičné ručné zvonenie na zvony zvonármi? – Je to u nás „tradičná a najlepšia technika rozoznievania zvonov, ktorou je rozhojdávanie (rozchúpanie) zvona ľudskou silou, kedy zvonár ľabom za lano pripávané na páke, spojenej s drevenou zvonovou hlavou zvon rozhojdá, počas zvonenia ho udržiava v pohybe v pravidelnom rytme a v závere zvonenia ho citlivým a pozvoľným brzdením uvedie do pokojného stavu.“

Mnohostranný fenomén zvonu a ručného zvonenia sa dotýka celej spoločnosti a celého územia Slovenska, teda aj Košíc, kde je taktiež historicky rozšírený a zakotvený, a svojim dosahom a rozšíreným používaním sa stal zároveň nadčasovým, nadkonfesionálnym i nadnárodnostným javom bez politických hraníc. Je významnou súčasťou identity, kultúry a historickej tradície na našom území, rovnako tak v meste Košice. Je praktizovaný všetkými národnosťami a kresťanskými konfesiami aj na území Slovenska, aj keď je v súčasnosti jeho rozšírenie radikálne umenšované rozširujúcou sa elektrifikáciou zvonov. V širšom kontexte tu ide o spoločné celo-európske duchovné nehmotné dedičstvo, ktoré je praktizované podobne tradične v okolitých krajinách. **Košice a Slovensko sa aj cez zvony, zvonárov a zvonolejárov zblížujú so spoločnou históriou celej Európy.**

Ministerstvo kultúry SR v novembri 2011 zapísalo tradičné ručné zvonenie na zvony a funkciu zvonárov na Slovensku do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska ako chránený prvok našej (ohrozenej) nehmotnej kultúry, ako **jeden z piatich najvýznamnejších chránených prvkov. Slovensko na oficiálnej štátnej a národnej úrovni tak ako prvá krajina v Európe a na svete (!) udelilo ručnému zvoneniu na zvony a funkcii zvonárov významný status dôležitosti a uznanej hodnoty, a svojim rozhodnutím predurčilo princíp ich ďalšej ochrany a zachovávanía, v zmysle záväzného medzinárodného Dohovoru o ochrane nehmotného kultúrneho dedičstva (2003, Paríž), osobitne v hlave III., článku 11 a 13 uvedeného Dohovoru. Slávnostný zápis prvku sa uskutočnil dňa 15.12.2011 na MK SR v Bratislave, spolu s odovzdaním certifikátu zapísaného prvku držiteľovi certifikátu – Mgr. Jurajovi Gembickému a Pamiatkovému úradu SR v Bratislave. Novozapísaný fenomén ručného zvonenia a funkcie zvonárov sa bude v ďalšom postupe krokov uchádzať následne o ďalší stupeň zápisu a ochrany (pravdepodobne v spolupráci s Českou republikou, Maďarskom a Poľskom) - t.j. už na úrovni UNESCO - svetového kultúrneho dedičstva, keďže - „Vytváranie Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska predstavuje**

základný stupeň tvorby Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva ľudstva. Je vysokým spoločenským ocenením a zároveň nástrojom na prehĺbenie vedomia verejnosti o hodnotách majstrovských diel nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska a o potrebe ich ochrany a revitalizácie.

Preto je nanajvýš žiadúce, aby tradičnému ručnému zvoneniu a funkcii zvonárov aj v Košiciach bola udelená hodnota chráneného prvku osobitne aj na úrovni pamätihodnosti mesta Košice, aby tak bolo poukázané na jeho hodnoty a jeho význam aj pre naše mesto, a to i v širšom kontexte. Košice ako Európske hlavné mesto kultúry 2013, a zároveň ako príklad významného a pozoruhodného historického mesta, kde od stredoveku do 20. storočia bolo jedno z najvýznamnejších a najproduktívnejších centier zvonolejárstva i používania zvonov u nás, a v čase I. svetovej vojny zas smutne známe stredisko s vojenskou jednotkou pre rekvirácie zvonov (tzv. Glockenkommando), a napokon v novšej - súčasnej dobe aj centrum ich novodobej prezentácie, výskumu a ochrany. Početní jednotlivci, ako aj inštitúcie a organizácie z Košíc (občianske združenia, univerzity, múzeá, iné odborné inštitúcie, cirkevné inštitúcie) sa stali podporovateľmi celoslovensky zapísaného tradičného ručného zvonenia a zvonárov (viď Príloha – listy podpory, na cd).

Odôvodnenie návrhu:

*„Zachovať tradíciu ručného zvonenia a funkcie zvonárov patrí k povinnostiam našej generácie, a ich zaradenie do fondu nehmotného národného dedičstva je prvým krokom k naplneniu tohoto cieľa, v úplnom súlade s cieľmi Reprezentatívneho zoznamu. Je potrebné dostať dôsledky úspešného návrhu do povedomia verejnosti i konkrétnej ochranárskej praxe, keďže existujú vážne riziká – predovšetkým masívna elektrifikácia zvonov zo strany samotných ich vlastníkov, ale aj pragmatický a často neodborný prístup k zvonu a zvoneniu. Nedostatočná podpora tradičného zvonárstva priam volá po náprave tejto vážnej situácie po predchádzajúcej odbornej analýze a príprave riešení. **Zápis tradičného ručného zvonenia a funkcie zvonárov do Reprezentatívneho zoznamu napomáha ochrane a zachovaniu tejto praktiky tým, že sa jej udelilo celonárodné uznanie a zviditeľnenie, a tým, že vzrastá uvedomenie si jeho hodnoty, ako aj jeho významu pre udržiavanie miestnych spoločenstiev a ich identity. Zachovanie tradičného ručného zvonenia je zároveň spôsobom ochrany a zachovania pôvodného zvonového príslušenstva našich historických zvonov. Môžeme tak zachovať 1000-ročnú tradíciu a znalosti - remeslo zvonárov, ktoré sú doložené prameňmi od stredoveku. Ako už bolo vyjadrené, na Slovensku je špecifická situácia, kde ešte v mnohých lokalitách máme zachovaný pôvodný stav ručného pohonu zvonov, i so zachovaným zvonovým príslušenstvom. Jednoznačne najšetrnejšie voči zvonu, a pre každý zvon optimálne je tradičné ručné zvonenie vykonávané zvonárom. Zvon je preto potrebné vnímať ako živý hudobný nástroj, ako žijúcu pamiatku, hudobný prameň a súčasť kultúrneho dedičstva, ktoré je potrebné chrániť pre budúcnosť.** **Obzvlášť to platí aj pre Košice.***

V roku 2000 bolo podrobne spracované a formou diplomovej práce aj publikované kompletne spracovanie všetkých (zaniknutých, súčasných) zvonov a s nimi súvisiacich zvonolejárrov pre oblasť Košíc (okr. I-IV., časť okr. Košice-okolie). Ide de facto o kompletný uzavretý celok – 30 kostolov (kaplniek) v 12 lokalitách (Košice mesto a prislúchajúce dediny) s vyše 60 zvonmi. Žiaľ, iba necelých 30 percent objektov má ešte zachované aj tradičné ručné zvonenie (resp. jeho možnosť), ktoré je na ústupe vplyvom modernizácie a elektrifikácie, radikálne negatívne zasahujúcej do autenticity a do originálneho príslušenstva našich zvonov, ktoré odstraňuje, a z dlhodobejšieho hľadiska a v súvislostiach tieto zvony taktiež poškodzuje a ohrozuje.

Práve vďaka návrhu a zápisu by sa „v hodine dvanástej“ poukázalo na skutočnosť, že tu ide o veľmi ohrozený autentický kultúrny fenomén (masová elektrifikácia zvonov, vymieranie poslednej starej generácie zvonárov, necitlivý prístup a malý záujem o historické zvony), a tak v záujme jeho zachovania je nanajvýš potrebné vzbudzovať jeho ďalšiu širokú podporu a celospoločenskú pozornosť i nový záujem o ňho, a to aj s medzinárodným zviditeľňovaním (medzinárodná podpora a spoluúčasť – vid' celospoločenská i odborná podpora, aspirácia do UNESCO zoznamu, ktorá zviditeľňuje Slovensko vo svete a pod.). Výsledkami a praktickými dôsledkami úspešného návrhu so zápisom do celonárodného zoznamu sa už stali napr. aj viaceré realizujúce sa súvisiace aktivity i projekty na podporu, propagáciu (publikovanie, www, medializácia, ohlasy), ale i na ochranu zvonov a tradičného ručného zvonenia, s presahom aj do ďalších nasledujúcich rokov a desaťročí. Patrí tu predovšetkým pamiatkárská metodika – „**Pamiatková ochrana zvonov na Slovensku**“ (Gembický, J. – Lunga, R., rukopis 2011), v ktorej sú zakotvené princípy ochrany tradičného ručného zvonenia s ochranou celého zvonového príslušenstva, alebo napr. mediálny viacročný projekt Rádia Lumen – „**Naše zvony a ich zvonári**“ (pravidelné každosobotné celoslovenské vysielanie relácií o zvonoch, zvonení a zvonároch z našich lokalít; I. odvysielaný cyklus v roku 2012 – **Zvony, zvonári a zvonolejáři Košice**), a iné projekty a aktivity.

Cieľom zápisu prvku aj do Zoznamu pamätihodností mesta Košice by malo byť o.i. miestne prezentovať tradičné ručné zvonenie ako pozitívny príklad, a inšpirovať miestne komunity a mladú generáciu k potenciálnej aktivite t.j. vytvárať u ľudí v meste pozitívny vzťah k ohrozenej zvonárskej tradícii a k jej záchrane i prezentovaniu. Je treba ľuďom ukázať, že je to stále živá a naša tradícia, ktorá sa dá vykonávať aj v 21. storočí, a že to funguje, aj to ako ju v súčasnosti vykonávajú aj noví mladí nasledovníci starých zvonárov u nás („košickí zvonári“, osobitne Róbert Farkaš), pričom Košice môžu byť v tomto nateraz povzbudivým príkladom aj pre iné mestá Slovenska.

Dokumentácia (prílohy):

foto, video, audio, prezentácia, texty (celoslovenský návrh, štúdie, posudky), certifikát
(odovzdané na cd-nosiči Komisii pamätihodností mesta Košice, december 2012)

Odkazy:

<http://www.michall.sk/na-citanie/ostatne/77-ostatne/3009-tradicne-rucne-zvonenie-na-zvony-a-funkcia-zvonarov-na-slovensku>

<http://www.sme.sk/c/3651305/kosicki-zvonari-pripominaju-duchovny-raz-sviatkov.html>

http://www.snm.sk/swift_data/source/hudobne_muzeum/pdf_dokumenty/Hudobne_pramene_2011_Komplet.pdf (v štúdii J.Gembického)

<http://www.lumen.sk/live-detail.php?id=92>

Kontakt na autora návrhu:

Mgr. Juraj Gembický, Krajský pamiatkový úrad Košice, Hlavná 25, 040 01 Košice;
juraj.gembicky@pamiatky.gov.sk

Epilóg:

„Keď už ľudia strácajú živé srdce, nechajme ho aspoň zvonom. Ľudská ruka ako predĺžená časť mozgu je zázrakom vesmíru. Vie pohladiť, vie napísať báseň, vie hrať na klavíri. Aj zvon je živý hudobný nástroj a preto si s ním nemôže rozumieť a cítiť nič iné ako ľudské ruky. Zvon je bytosť a osobnosť. Iba ľudské ruky chápu, čo chce. A zvon reaguje. Ide o porozumenie a dorozumenie, súzvuk a súcít, o komunikáciu. Ako huslista a husle aj zvonár a zvon sa prostredníctvom povrazu vlastne zhovárajú o niečom, čo má zmysel. O čom šumí strom? O čom zvoní zvon? Takmer o všetkom.“

Ivan Kadlecík

